

Dr hab. prof. KUL Danuta Opozda
Katedra Pedagogiki Rodziny
Instytut Pedagogiki
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej Magister Natalii Harewskiej

pt. *Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej*

przygotowanej pod naukowym kierunkiem

dr hab. Grażyny Gajewskiej, prof. UZ

i przy udziale Promotora pomocniczego dr Elżbiety Turskiej

w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Zielonogórskiego

Ważność podjętego tematu

Refleksja, badania i analizy prowadzone w nurcie namysłu familologicznego ukierunkowane są zazwyczaj na funkcjonalność i dysfunkcjonalność rodziny w zróżnicowanych i wieloaspektowych obszarach jej życia. Rozpoznanie zasobów rodziny jej prężności oraz czynników ryzyka ma umożliwić zaprojektowanie różnych form i sposobów wsparcia, poprawę jej funkcjonowania oraz skuteczną pomoc, a w efekcie podnieść jakość życia rodziny i jej członków. Działaniom tym towarzyszy naturalne, wręcz intuicyjne przekonanie, ale jednocześnie poparte niezliczoną ilością badań, że prawidłowo funkcjonująca rodzina jest naturalnym, niezastępowalnym i niezbywalnym środowiskiem rozwoju i osiągnięcia dojrzałości osobowej człowieka w różnych etapach jego ontogenezy. Dbałość o dobro dziecka staje się zawsze, niezależnie od dyscyplinarnej perspektywy, motywem przewodnim.

Pedagogiczny ogląd zjawisk życia rodzinnego, problemów, możliwości i dysfunkcji rodziny, w szczególności sposób z racji normatywnego i praktycznego charakteru dyscypliny, zmierza do odpowiedzi na pytanie nie tylko *jak i dlaczego jest*, ale również w *jakim kierunku i jakie działania* podjąć aby służyły one człowiekowi i urzeczywistnianiu jego człowieczeństwa. Złożoność problemów i specyfika zjawisk związana z życiem rodzinnym, opieką i wychowaniem dzieci w rodzinie wzrasta w sytuacji,

gdy zmiany dokonują się w strukturze rodziny i dotyczą wadliwie pełnionych przez nią funkcji. Znakiem czasów współczesnych jest wzrost liczby rodzin niepełnych i narastanie niekorzystnych zjawisk skutkujących między innymi zaniedbywaniem w zakresie opieki i wychowania dziecka. Rodzi to konieczność włączenia form opieki zastępczej, kompensowania strat i braków oraz umiejętnego optymalizowania warunków życia i rozwoju dziecka. Przede wszystkim więc potrzeby społeczne stają się wyzwaniem i kluczową przesłanką weryfikowania i konstruowania teorii pedagogicznych oraz formułowania postulatów i rekomendacji dla praktyki edukacyjnej w zakresie rodzinnej pieczy zastępczej.

Wyzwania tego w ramach rozprawy doktorskiej podjęła się Pani mgr Natalia Harewska, która przedmiotem badań własnych uczyniła profesjonalizację w rodzinnej pieczy zastępczej. Celem teoretycznym badań było *zgrupowanie i usystematyzowanie wybranych aspektów wiedzy o profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce* (s. 7), celem poznawczym, jak stwierdza Autorka, było *określenie i skategoryzowanie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce oraz ustalenie, czy i jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych ich realizacja* (s. 8), zaś cel praktyczny określono jako *sformułowanie rekomendacji dotyczących kwestii związanych z możliwościami podniesienia jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach opieki zastępczej* (s.9). Dysertacja doktorska dotyczy aktualnych zagadnień, ważnych poznawczo i społecznie. Sytuuje się w obszarze poznania pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, ale jej wymiar merytoryczny jest styczny intradyscyplinarnie najbardziej z problematyką pedagogiki rodziny, zaś kontekst interdyscyplinarny tworzy prawo, socjologia i psychologia.

Struktura, bibliografia i formalny aspekt pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest bardzo obszernym opracowaniem, które liczy łącznie 454 strony tekstu bez bibliografii i aneksu. Ostatnią zaznaczoną w spisie treści stroną jest strona 532, zaś w tekście strona 454 (brak dalszych stron w opracowaniu). Na strukturę pracy składa się: Wstęp, trzy części – teoretyczna, metodologiczna i empiryczna oraz Zakończenie, Bibliografia, Spisy tabel, rysunków, wykresów i Aneks zawierający kwestionariusze: analizy dokumentów, ankiety, wywiadu oraz Dane metryczkowe - tabele częstości (?). Układ pracy jest typowy dla prac o charakterze empirycznym. Pierwsza część zawierająca, jak można to określić, dwa rozdziały (w spisie i w treści brak nazwy) stanowi podstawę teoretyczną dla prowadzonych badań, część druga prezentuje metodologię badań własnych zaś w części trzeciej zaplanowano przedstawienie wyników

przeanalizowanych analiz. Na poziomie ogólnym konstrukcja pracy jest jasna i spójna (bardziej szczegółowe uwagi znajdują się w dalszej części recenzji).

Bibliografia liczy 427 pozycji. Zebrana literatura przedmiotu jest adekwatnie dobrana i reprezentatywna dla podjętej problematyki badań. Została także dobrze wykorzystana, selekcja i rekonstrukcja treści umożliwiła zaprojektowanie i realizację badań oraz opis, wyjaśnienie i interpretację zebranych danych empirycznych.

Formalna strona pracy nie budzi większych zastrzeżeń. Praca, zasadniczo odznacza się starannością i dbałością o jej poprawność formalną pod względem językowym, stylistycznym, edycyjnym, chociaż nie jest całkowicie wolna od uchybień, do których należą:

- drobne błędy interpunkcyjne, usterki w edycji znaków polskich czy potknięcia gramatyczne (s. 9 „ w badaniu wzięło siedem osób... ”; s. 141 „...analiza sytuacji konkretnego dziecka i wszystkich skupionych wokół niego aktorów.” ; s. 203 „Ich opracowanie umożliwiło stworzenie kwestionariusza ankiety w której na ich podstawie ułożono pytania skierowane do opiekunów zastępczych dotyczące tego, czy zgadzają się ze stwierdzeniami dotyczącymi realizacji tych standardów.”),

- brak podania stron po Zakończeniu pracy co uznaję za niedopatrzenie Autorki (od zapisu bibliograficznego i dalej – te treści obejmują łącznie około 100 stron),,

- wykazanie w zapisie bibliograficznym analizowanych dokumentów (rozporządzenia, uchwały i ustawy) łącznie z literaturą przedmiotową; dokumenty należało podać osobno i można było również w zapisie bibliograficznym wyodrębnić netografię,

- błędy w przypisach - z tzw. „drugiej ręki” szczególnie przy łatwo dostępnych źródłach, np. s. 123, 134,

- zbyt częste powtarzanie definicji, cytatów np. s. 30, 108, 296,

- używanie skrótów w tytułach (w spisie treści i w opracowaniu s.406)

- ujmowanie w spisie treści tytułów bez podania numeru, błąd ten dotyczy włączenia do spisu tytułu: *Wprowadzenie* (jest pod każdą częścią), tytuł ten jest też w tekście pracy (np. na s. 169 „*Wprowadzenie*” liczy sobie pięć wierszy), nie jest zrozumiałą ta intencja i zbędnie zaburza spójność struktury pracy. Podobnie rzecz dotyczy wewnętrznej struktury punktu 2 w części trzeciej – tu występują cztery tytuły bez numeracji dotyczące różnych standardów i pod każdym z nich występuje dość bogate uszczegółowienie podtytułów i rozbudowana treść. Uznaję to za błąd w komponowaniu struktury pracy.

- obecność w tekście tytułów opatrzonych numerami, których nie ma w spisie, brak ciągłości numeracji tytułów w tekście (p. 2.4. część pierwsza) i niejasność co do wewnętrznej struktury każdej z trzech części. Inny przykład: w części pierwszej są wyróżnione dwa tytuły, które mogłyby stanowić rozdziały, ale np. na s. 84 pod tytułem 2.4. Autorka stwierdza: „w niniejszym rozdziale...”. O ile ogólna struktura i układ pracy jest poprawny, o tyle szczegółowy zapis tytułów i ich numeracja pod względem formalnym pozostawia wiele do życzenia. Sugeruje to pewne trudności Autorki w zakresie strukturalnej organizacji pracy.

Ocena merytoryczna pracy

We *Wstępie*, znajdującym się na stronach 5 – 9, Autorka zapowiada w ogólny sposób kierunek własnych poszukiwań badawczych i przedstawiając cel teoretyczny, poznawczy i praktyczny podaje kolejność podejmowanych działań. Zapoznając się z treścią *Wstępu* pojawia się niedosyt związany z szerszym uzasadnieniem podjętego tematu, wskazaniem literatury przedmiotowej, z zasygnalizowaniem przedmiotu i problemu badawczego oraz z umiejscowieniem projektu w (sub)dyscyplinie oraz w inter- i intradyscyplinarnym kontekście.

Przedmiotem rozważań części pierwszej rozprawy, zatytułowanej *Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej - podstawy teoretyczne* (s. 10-167) jest profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce z uwzględnieniem tendencji i rozwiązań międzynarodowych. W świetle literatury przedmiotowej oraz obowiązujących dokumentów, Autorka dokonuje najpierw ustaleń terminologicznych i wskazuje na aspekty organizacyjno-prawne pieczy zastępczej a następnie przedstawia zagadnienia dotyczące teoretycznych podstaw profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej. Są to dwa tematy przewodnie, które umiejscowione są niejako w dwóch osobnych, ale dopełniających się logicznie rozdziałach tej części i które w rzeczowy i spójny sposób komunikują o stanowisku epistemologicznym przyjętym przez Autorkę uznającą teorię opieki międzyludzkiej Zdzisława Dąbrowskiego oraz założenia personalizmu tomistycznego za wyjściowe i kluczowe dla dalszych rozważań. Pani Magister N. Harewska analizuje ujęcia definicyjne pieczy zastępczej, jej różne formy, powiązania z adopcją i ramy organizacyjno-prawne. Wskazuje na problemy w określeniu profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej w obszarze opieki i wychowania sięgając do kontekstów historycznych i współczesnych, do sytuacji w Polsce i poza jej granicami. Materiał przedstawiony w części pierwszej jest kompletny co do treści, nie mniej jednak uwzględniając fakt, że praca powstaje w dyscyplinie pedagogika należało sięgnąć w proporcjonalnie większym stopniu do

pedagogicznych ujęć problematyki rodziny i wychowania w rodzinie niż do ujęć pochodzących z pokrewnych dyscyplin – psychologii i socjologii (np. s. 85-88) (można było w tym kontekście rozwinąć zagadnienie kompetencji wychowawczych rodziców w oglądzie pedagogicznym).

W prowadzonych przez Autorkę rozważaniach i kompletowaniu założeń teoretycznych projektu badawczego cenne są wszelkie wprowadzenia i podsumowania wątków. W prezentacji wiedzy na wybrane zagadnienia Pani magister przywołuje różne stanowiska i podejmuje dyskusję, w efekcie w sposób twórczy rekonstruuje treść. Wielokrotnie Autorka w przyjętej kolejności najpierw wstępnie przedstawia kwestie, analizuje stanowiska, porównuje przyjmowane rozwiązania i dokonuje wyboru, by w końcowym etapie w twórczy sposób zaprezentować własne stanowisko będące efektem znajomości tematu oraz pogłębionej, krytycznej i twórczej refleksji. Świadczy to o dobrym przygotowaniu Autorki i sprawności w zakresie pracy z tekstem.

Ta część odznacza się naukowym i dojrzałym stylem wypowiedzi. Autorka precyzyjnie i spójnie formułuje myśli, przedstawia logiczny wywód porządkując zakres pojęć i stanowisk innych autorów, zawsze z uzasadnieniem i powiązaniem z centralnym tematem rozprawy. Prowadzi czytelnika, niejako własnym tokiem myślenia, ale też w jasno określonych granicach wywodu wskazując na wątki minione i przyszłe, jednak ważne dla aktualnie podejmowanego zagadnienia. Jest to cenne z uwagi na wielość źródeł i rozległe analizy. Wszystko to świadczy o dojrzałości i kompetencjach Autorki jako badacza podejmowanej problematyki. Po lekturze tej części odnoszę wrażenie, że Autorka zdecydowanie z większą swobodą i znanstwem panuje nad wymiarem merytorycznym pracy niż jej organizacją strukturalną.

Część druga dysertacji, zatytułowana *Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej – metodologiczne podstawy badań własnych*, znajduje się na stronach od 168 do 202 i zawiera opis metodologii badań własnych. Autorka przedstawia stanowisko metodologiczne przyjęte w projekcie i wyznaczające jego ramy. Struktura tej części jest typowa, Autorka prezentuje przedmiot i cele badań, następnie problemy badawcze, zmienne i wskaźniki, w dalszej kolejności metody, techniki i narzędzia stosowane w badaniach i kończy treść części drugiej opisem przebiegu badań oraz charakterystyką terenu badań. Autorka podaje, że przedmiotem badań jest „*profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej*” (s. 171), formułuje cele (s. 171-172), z którymi szerzej zapoznaje czytelnika już we Wstępie, ale na s. 171 następuje pewnego rodzaju nieścisłość i zawężenie celu. Autorka pisze: *Dlatego też głównym celem badań było określenie i skategoryzowanie podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce oraz ustalenie, czy i jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych ich*

realizacja. Stanowiło to zarazem cel poznawczy niniejszej pracy. Powstaje wątpliwość jak Autorka rozumie pojęcie „badania”, skoro pisze o „głównym celu”. Na poziomie rozprawy doktorskiej należało konsekwentnie pozostać przy celach, które nota bene Autorka podaje w pracy (teoretyczny, poznawczy i praktyczny), albo dla ułatwienia posłużyć się na przykład klasyfikacją J. Sucha – cel wewnętrzny (dla rozwoju wiedzy w dyscyplinie) i cel zewnętrzny (dla praktyki życia). Uchybienia w zakresie precyzji języka wprowadzają pewne wątpliwości co do spójności metodologicznej projektu badań. Otóż, przedmiotem jest profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej, a celem głównym skategoryzowanie standardów. Wprawdzie Autorka te nieścisłości koryguje stwierdzając, że „jednym z istotnych elementów profesjonalizacji jest formułowanie i realizacja standardów w rodzinnej pieczy zastępczej. To właśnie temu aspektowi poświęcono zasadniczą część podejmowanych badań” (s. 171), ale dla klarowności i spójności myśli należało zadbać o precyzję i konsekwencję wypowiedzi/języka (tytuł, przedmiot, cel, problemy), by eksponować to, co dla projektu jest centralne.

Autorka sformułowała trzy zasadnicze (główne?) problemy badawcze:

1. Jakie są podstawowe standardy w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce?
2. Jaka jest w poczuciu opiekunów zastępczych realizacja podstawowych standardów w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce?
3. Jakie są wynikające z analizy badań rekomendacje dotyczące profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej?

Dwa pierwsze pytania uszczegółowiono (konsekwentnie) o pytania dotyczące standardów opisanych w części teoretycznej:

- *standardy odnoszące się do praw dzieci (i w pewnym zakresie ich rodzin biologicznych) dotyczących okoliczności umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej;*
- *standardy odnoszące się do praw dzieci dotyczących jakości opieki i wychowania w rodzinnych formach pieczy zastępczej;*
- *standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących zasad przyjmowania dzieci pod opiekę oraz możliwości zdobywania i podnoszenia kwalifikacji;*
- *standardy odnoszące się do praw opiekunów zastępczych dotyczących możliwości otrzymywania wsparcia w pełnieniu swojej roli.* (s.166).

Problem pierwszy ma charakter opisowy, na który Autorka zamierza odpowiedzieć analizując dostępne dokumenty i literaturę przedmiotu. Wprawdzie dyskusyjne jest ujęcie tych zagadnień w projekcie jako problemu badawczego, ale rozwiązanie takie może być przyjęte. Drugi problem badawczy ma

charakter istotnościowy, chociaż jego forma tego nie komunikuje wprost, dopiero na podstawie opisu (tabela 6 s. 175 i następne) można się tego domyślać, bowiem problem ten implikuje, według zamysłu Autorki, zmienne: zależną i niezależne. Zmienne zależne opisane są zgodnie z przyjętymi standardami, można było uniknąć takiego uszczegóławiania zmiennych zależnych przenosząc opisy na poziom operacjonalizacji zmiennych. Zmienne niezależne przyjęte przez Autorkę mają przede wszystkim charakter socjodemograficzny i są nimi: płeć, miejsce zamieszkania, wiek, wykształcenie, stan cywilny, status zawodowy, a także forma rodzinnej pieczy zastępczej i struktura rodziny. Nie jest jasne, dlaczego Pani Magister wprowadzając zmienne zależne i niezależne do projektu badawczego nie formułuje wprost problemów badawczych – pytań o związki między zmiennymi oraz dlaczego nie formułuje hipotez, a jeśli tego nie robi, to w jakim celu formułuje zmienne. Istotą obecności zmiennych jest poznanie związków i zależności zachodzących między nimi, a więc sformułowanie twierdzeń (hipotez), które w badaniach podlegają weryfikacji.

Wątpliwości budzi doprecyzowanie problemu trzeciego, które Autorka podaje w tabeli 6 w kolumnie „wskaźniki” (?) „*opracowanie na podstawie analizy wyników badań własnych zapisy w rozdziale 3. Rekomendacje w części trzeciej*” (s. 178). Uznaję to za istotny błąd natury metodologicznej. Na s. 174 Autorka podaje za M. Łobockim, że wskaźniki „umożliwiają bliższą charakterystykę zmiennych”, niestety nie przekłada tej wiedzy w tym miejscu na koncepcję metodologiczną. Następuje tu pomieszanie zmiennych, ich operacjonalizacji, wskaźników z rezultatami/wnioskami badań, na s. 183 stwierdza, że „*ostatecznym rezultatem procesu badawczego była możliwość sformułowania rekomendacji*”. Ponadto i w tym miejscu w tabeli 6 znajdujemy niekonsekwencję związaną z oznaczeniem struktury pracy – co jest rozdziałem (?).

Opisując metody techniki i narzędzia badawcze (s. 179-1), Autorka podaje, że w pierwszym etapie badań dokonała analizy dokumentów, w drugim posłużyła się metodą sondażu diagnostycznego z zastosowaniem kwestionariusza ankiety. Natomiast w trzecim etapie celu pogłębienia badań wykorzystała metodę indywidualnych przypadków stosując wywiad narracyjny. Trudno zgodzić się ze stwierdzeniem Autorki, że „*Zastosowanie metody indywidualnych przypadków umożliwiło weryfikację sformułowanych w pierwszym etapie badań standardów i wprowadzenie pewnych modyfikacji.*” (s. 183), mając na uwadze, że „przypadek wyjaśnia sam siebie” nie jest możliwe przeprowadzenie na podstawie pojedynczych przypadków weryfikacji tez, zaś w innym miejscu czytamy, że badania jakościowe miały *charakter uzupełniający*, z czym w zupełności można się zgodzić. Natomiast za cenne uznaję dopełnienie badań prowadzonych w strategii ilościowej badaniami jakościowymi. Przede

wszystkim uzasadnia to specyfika przedmiotu poznania przyjętego w opiniowanym projekcie badawczym.

Badania przeprowadzono na terenie powiatu gorzowskiego, nowosolskiego i miasta Gorzów Wielkopolski. Badaniami ankietowymi objęto o 123 osoby, które pełnią funkcję rodzica zastępczego, osoby badane dobrano incydentalnie. W badaniach jakościowych uczestniczyło siedem osób przedstawicieli różnych form rodzinnej pieczy zastępczej.

Dane empiryczne zebrane drogą badań ankietowych i wywiadów narracyjnych przedstawiono w trzeciej części przedłożonej do recenzji dysertacji, zatytułowanej *Profesjonalizacja w rodzinnej pieczy zastępczej – analiza wyników badań* (202- 455). Pomijam w tym miejscu wspomniane wcześniej formalne usterki w strukturze. W tej części dysertacji na stronach od 202 do 405 logicznie uporządkowano prezentację zagadnień i wyników badań, które pochodzą od wszystkich badanych osób bez uwzględnienia zmiennych niezależnych. Najpierw określono cztery standardy, następnie przedstawiono odnoszące się do nich wyniki badań prowadzonych w strategii ilościowej i jakościowej. Trzeba podkreślić, że w tym względzie Pani Magister dobrze panuje nad uzyskanymi danymi empirycznymi, co oznacza, że umiejętnie je prezentuje, zestawia dane, omawia je i porównuje, uzasadnia, sięga do literatury i interpretuje oraz „dyskutuje” nad wynikami. Z dużym zrozumieniem łączy dane pochodzące z badań sondażowych z narracjami indywidualnych przypadków. To bardzo interesujący, bogaty i rzeczowo przedstawiony oraz wnikliwie zinterpretowany materiał badawczy zarówno na poziomie prowadzonych analiz jak i dokonywanych syntez. Autorka celnie przedstawia wieloaspektowość i złożoność analizowanych zjawisk, formułuje zasadne wnioski.

Treść części trzeciej, znajdująca się pod tytułem *Porównanie wyników badań sondażowych z terenów PCPR oraz GCPR* (s. 406 – 416) zaburza spójność pracy i logiczny porządek w wymiarze metodologicznym. Na stronach tych znajduje się jedna (!) tabela (tebela 45) poprzedzona i zakończona krótkim tekstem. W pierwszej jej części prezentowane są dane socjodemograficzne badanych osób, w drugiej zaś, odpowiedzi na wybrane pytania ankietowe. W obu sytuacjach Autorka dokonuje porównań z uwagi na miejsce badań: Nowa Sól i Gorzów Wielkopolski. Jest to zabieg niezrozumiały. Jeśli już Autorka chciała wykazać te dane, to należało je umieścić w aneksie. Bezcelowość tej prezentacji wynika z metodologicznych ustaleń przedstawionych w części drugiej, gdzie Autorka formułuje problemy badawcze i wprowadza zmienne zależne i niezależne. Na podstawie tych ustaleń, w analizie danych empirycznych można było oczekiwać, że Autorka wykaże czy takie zmienne jak płeć, miejsce zamieszkania, wiek, wykształcenie, stan cywilny, status zawodowy, a także forma rodzinnej pieczy

zastępczej i struktura rodziny pozostają w związku i w jakim ze zmienną zależną. Niestety odpowiedzi na to pytanie nie ma, chociaż jest jej czytelna zapowiedź w części metodologicznej (można doszukiwać się fragmentarycznej odpowiedzi w tabeli 45 – z uwagi na miejsce zamieszkania). Tymczasem nieoczekiwanie pojawia się zestawienie inne, które może być odpowiedzią na pytanie, w tym miejscu roboczo sformułowane, (którego nie zadano w projekcie) „Czy miejsce zamieszkania w Nowej Soli lub w Gorzowie Wielkopolskim różnicuje opinie osób badanych na temat realizacji standardów...”.

Bardzo cenne dla całości projektu są treści podane pod tytułem „*Uogólnienia i wnioski*” (s. 417-430) oraz p.3 *Rekomendacje* (s. 431-449). W tym znaczeniu praca wnosi szczególny wkład do praktyki edukacyjnej i ogólnie działań projektowanych i realizowanych przez różne podmioty w zakresie profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej.

Konkluzja

Oceniając całościowo rozprawę doktorską napisaną przez Panią magister Natalię Harewską należy stwierdzić, że mimo wskazanych uchybień, próbę analizy i scalenia wiedzy o profesjonalizacji w rodzinnej pieczy zastępczej należy uznać za udaną. Dostrzegam w pracy wysiłek Autorki w prowadzeniu szeroko zakrojonych badań, próbę zgromadzenia wielu danych empirycznych i ich prezentację oraz opis. Autorka wykazała się szeroką wiedzą teoretyczną i swobodą w pracy z tekstem, wnikliwością w analizie literatury przedmiotowej i dokumentów państwowych. Na uwagę zasługuje analiza teoretyczna zagadnień i znajomość merytoryczna tematu. Wskazuje to na osiągnięcie oczekiwanej, dojrzałości poznawczej Autorki rozprawy doktorskiej. Wartość pracy podniosłaby większa dbałość o formalny wymiar pracy oraz precyzyjne wyznaczenie ram metodologicznych i zachowanie spójności metodologicznej w realizacji projektu rozprawy doktorskiej, zgodnie z zasadami nie tylko badań pedagogicznych, ale i metodologii nauk społecznych.

Rozprawa doktorska Pani Natalii Harewskiej odpowiada warunkom określonym w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dn. 14 marca 2003 roku (z późniejszymi zmianami)* i wnioskuję aby dopuścić Panią magister Natalię Harewską do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Sublim 15.06.2021

Demeta Gorzdo

